

προνόμια. Ἡ ἐπανάστασις τῶν ἀστῶν κατήργησε τὰς καταστάσεις μὲ τὰ προνόμιά των. Ἡ ἀστική κοινωνία γνωρίζει μόνον τάξεις....». Εἰς τὰ τελευταῖα ἔργα τῶν Marx καὶ Engels γίνεται πάντοτε μὲ μεγάλην προσοχὴν ἡ διάκρισις τῶν τάξεων ἀπὸ τῶν καταστάσεων, ἡ κρατοῦσα δὲ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Lassalle σύγχυσις περὶ τῆς ἐννοίας τούτων προκαλεῖ τὴν εἰρωνίαν τοῦ Engels.¹⁾

Ἡ ὑπὸ τῶν Marx καὶ Engels ὁμῶς ἐπιχειρουμένη διάκρισις τῶν τάξεων ἀπὸ τῶν καταστάσεων δὲν ἐπηρεάζουσα τὴν περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίαν των. Δι' αὐτὸ ἀκριβῶς, ὁμιλοῦντες οὗτοι περὶ πάλης τῶν τάξεων, ἐννοοῦν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὴν ἐννοίαν τῶν τάξεων ἐν τῇ εὐρυτάτῃ σημασίᾳ της, δηλαδὴ ὡς περιλαμβάνουσαν καὶ τὴν ἐννοίαν τῶν καταστάσεων. Ὡς πρὸς τὴν σημειουμένην πάλην ἰσχύουν, κατὰ τοὺς Marx καὶ Engels, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τῶν καταστάσεων καὶ περὶ τῶν ἀπλῶν τάξεων. Καὶ ὁμῶς: τοῦτο ἀκριβῶς θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Ἡ ἀμφισβήτησις, τὴν ὁποίαν ἐπιχειροῦμεν, ἀποβλέπει οὐχὶ εἰς τὸ νὰ ἀνατρέψῃ πλήρως τὴν περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίαν τοῦ Μαρξισμού, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ τροποποιήσῃ ταύτην ὡς πρὸς ὠρισμένον, οὐσιῶδες ὅμως, σημεῖον.

Οἱ μέχρι τοῦδε προσβαλόντες τὴν περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίαν ὡς θεωρίαν περιλαμβάνουσαν ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τῶν τάξεων καὶ τὰς πολιτειακῶς κεκυρωμένας κοινωνικὰς καταστάσεις, ὠρμήθησαν ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν αἱ καταστάσεις θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξαιρεθοῦν τῆς ἰσχύος τῆς περὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων θεωρίας. Ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων κρατεῖ ὁμόνοια, εἰρήνη, ὁμαλὴ μετὰ τῶν διαφορῶν κοινωνικῶν ομάδων συνεργασία. Ὅταν κατάστασις τις ἐκδηλώσῃ διαθέσεις ἀγῶνος, μετατρέπεται — τοῦτο διδάσκει, ὡς γνωρίζομεν ἐκ τοῦ πρώτου κεφαλαίου, ὁ Tönnies — εἰς τάξιν. Καταστάσεις ἀγωνιζόμεναι δὲν ὑπάρχουν. Αἱ καταστάσεις ὁμοιοῦν πάντοτε.

Εἶδομεν, ἀντικρούοντες τὴν περὶ τάξεων καὶ καταστάσεων θεωρίαν τοῦ Tönnies, ὅτι διὰ τοῦ κριτηρίου τοῦ ἀγῶνος εἶναι ἀδύνατον νὰ διακριθοῦν αὐταὶ ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ διακριθοῦν, διότι ἂν ἀναχθῇ ὁ ἀγὼν εἰς τὸ κριτήριον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου δέον νὰ ἐπιχειρῆται ἡ διάκρισις, ἐπὶ τῇ βάσει τίνος κριτηρίου πρέπει νὰ προσδιορισθῇ ἡ ἐννοία τοῦ ἀγῶνος; Πότε ὑπάρχει καὶ πότε δὲν ὑπάρχει ἀγὼν; Ἀνάγοντες εἰς συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀγῶνος ἐξώτε-

1) Πρὸβλ. H. Cunow, ἐνθ' ἀν., σ. 347.

ρικήν τινά περὶ αὐτοῦ δήλωσιν, περιορίζομεν καταπληκτικῶς καὶ δὴ ἐπὶ τῇ βάσει τυχαίων μᾶλλον συμπτωμάτων τὴν ἔννοιάν του καὶ τότε ἡ διάκρισις τῶν τάξεων ἀπὸ τῶν καταστάσεων ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μέχρι τοιοῦτου σημείου περιορισθείσης ἔννοιᾳ τοῦ ἀγῶνος δὲν ἔχει οὐσιώδη σημασίαν. Ἐὰν εἴπωμεν, ὅτι οἱ δοῦλοι ἀποτελοῦν κατάστασιν ἕφ' ὅσον στενάζουν ἀπλῶς καὶ καταπνίγουν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάθεσιν τοῦ ἀγῶνος, μεταβάλλονται δὲ εἰς τάξιν, ὅταν ἐπιχειροῦν — ὅπως ἐπεχείρησαν π. χ. ἐπανειλημμένως ἐν Ρώμῃ (134—132, 102—100, 73—71 κλπ.) — μεμονωμένην ἔστω στάσιν, δὲν διαφωτίζομεν τὸ πρόβλημα κατὰ τρόπον οὐσιώδη. Ἄγῶν ὑπάρχει καὶ ὅταν στενάζουν ἀπλῶς.¹⁾ Εἰς ἀγῶνας ὠφείλοντο καὶ οἱ κατ' ἐπίφασιν ὑπὸ τὴν μορφὴν εἰρηρικῆς συνεννοήσεως γενόμενοι πολλάκις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας συμβιβασμοὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων καταστάσεων. Ἄγῶνος σύμπτωμα ἀπετέλει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ δουλοπάροικοι, δραπετεύοντες, κατέφρουγον εἰς τὰς πόλεις καὶ μετεβάλλοντο εἰς ἐλευθέρους κατοίκους των. Καὶ πρὸ τοῦ συμπτώματος τούτου, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποδοθῆ ἔστω εἰς τὴν παρακμὴν τῶν μέσων αἰώνων, ἄλλα πολλὰ συμπτώματα μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξίν ἀγῶνος καὶ δὴ ἀγῶνος διαρκοῦς. Ὅχι μόνον αἱ σχέσεις τῶν εὐγενῶν γαιοκτημόνων πρὸς τοὺς ἀπ' αὐτῶν ἐξηρημένους, ἐξ ὧν ἄλλοι ἦσαν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν των, ἄλλοι δὲ ἀπετέλουν κοινότητος διεκδικησάσας ἐπιτυχῶς κατὰ τὸν ΙΑ' καὶ ΙΒ' αἰῶνα αὐτοτέλειάν τινά, ἀλλὰ καὶ αἱ σχέσεις τῶν γαιοκτημόνων καὶ εὐγενῶν πρὸς ἀλλήλους — διότι δὲν ἦσαν ὅλοι τῶν αὐτῶν προνομίων κάτοχοι — ἐρρουθμίζοντο κατόπιν μυστικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ μὴ προσπιπτόντων ἐξωτερικῶς εἰς τὰ ὄμματά μας ἀνταγωνισμῶν. Πολλοὶ τῶν ἀνταγωνισμῶν τούτων εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ διαπιστωθοῦν καὶ δι' ἐξωτερικῶς ὁρατῶν συμπτωμάτων. Οὕτω π. χ. ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν παλαιῶν γαιοκτημόνων, τῶν ὁποίων ἡ ἀκμὴ συμπίπτει μὲ τὴν ἱστορίαν Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων του, καὶ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι προήχθησαν ἀπὸ τοῦ ΙΒ' (ἢ καὶ τοῦ ΙΑ') αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κριτηρίου τοῦ ἐπαγγέλματος (τοῦ πολεμικοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ καὶ διοικητικοῦ), εἰς εὐγενεῖς καὶ

1) Ὁ φρονῶν, ὅτι οἱ χωρικοὶ καὶ δουλοπάροικοι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας δὲν ἐστέναζον καὶ ἦσαν εὐχαριστημένοι μὲ τὴν τύχην των, θεωροῦντες ἑαυτοὺς «ὄργανικά» δῆθεν μέλη τοῦ «ἁρμονικοῦ» συνόλου πλανᾶται πλάνην βαρυτάτην. Πρβλ, σχετικῶς: Augustin Fliche, Histoire du Moyen Age, Tome II: L'Europe occidentale de 888 à 1125, Paris 1930, σ. 586 κ. ἐ., ἰδίᾳ δὲ σ. 588 κ. ἐ.

εἰς τοὺς φορεῖς τοῦ ἔκτοτε ἀναπτυχθέντος ἰποτισμοῦ, ¹⁾ ὑπῆρξεν ἀνταγωνισμὸς ἐν πολλοῖς ἐμφανῆς. Εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου συνέβαλεν ἰδιαιτέρως αὐτὴ αὐτὴ ἢ εἰς τὴν διαφορὰν τῆς κοινωνικῆς προελεύσεως ὀφειλομένη ἀντίθεση τῶν συνειδήσεων, αἱ ὁποῖαι διεῖπον τὰς δύο αὐτὰς διαφορὰς καταστάσεις τῶν εὐγενῶν. Οἱ νέοι εὐγενεῖς, οἱ ἰππότες, ἔκτοπίσαντες τοὺς ἀραιοθέντας διὰ τῶν σταυροφοριῶν παλαιούς εὐγενεῖς, ²⁾ ἦσαν ὡς ἐκ τῆς νωπῆς πρὸς ἀλλήλους ἐπαφῆς τῶν, κατὰ τῶν ἀποκεντρωτικῶν συνθημάτων τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας καὶ ἀπετέλεσαν — ὡς τονίζει ὁ *Ernst Wilhelm Eschmann* ³⁾ — τὰ πρότυπα ἐνωτικῶν πολιτικῶν σχηματισμῶν. Ἀντιθέτως ἐπίσης πρὸς τοὺς παλαιούς εὐγενεῖς καὶ γαιοκτῆμονας, τῶν ὁποίων ἡ συνείδησις ἦτο συντηρητικὴ καὶ προσκεκολλημένη εἰς τὴν παράδοσιν, οἱ νέοι εὐγενεῖς, οἱ φορεῖς τοῦ ἰποτισμοῦ, ἀναδειχθέντες διὰ τῆς ἀτομικῆς των περὶ τὰ ὄπλα ἰδίᾳ ἰκανότητος, ἔκλινον πρὸς τὰς περιπετείας καὶ τὰς πάσης φύσεως φανταστικὰς σταυροφορίας, αὐτοὶ δὲ πρῶτοι ἐκλόνισαν — ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ *Alfred von Martin* ⁴⁾ — τὴν ἀξίαν τῆς καταγωγῆς καὶ γεννήσεως, τονίσαντες κυρίως τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ εὐγενὴς καὶ ἰδεαλιστικὴ διάθεσις. Ὅσα διδάσκει π. χ. μὲ τὴν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὸν λεπτοτάτην παρατηρητικότητά ὁ *Max Weber* περὶ τῆς στάσεως τοῦ φεουδαλισμοῦ ἀπέναντι τῆς ζωῆς ⁵⁾ ἀφοροῦν μᾶλλον αὐτὸν τὸν νεώτερον καὶ οὐχὶ τὸν παλαιότερον τύπον τῶν εὐγενῶν. Ἰππότης ἐγένετο ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευε τοὺς ἀδυνάτους. Αὐτὴν τὴν μορφήν τῆς εὐγενείας, μορφήν διάφορον τῆς παλαιότερας καὶ ἀποτελέσασαν φαινόμενον ἀναπτυχθὲν ὄχι μόνον εἰς τὴν κεντρικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην (φαινόμενον ὅμως ξένον π. χ. πρὸς τὸ Βυζάντιον), ἐμφανίζει, ὡς γνωστόν, ὁ *Θερβάντες* ὡς τὸ ῥωμαντικόν

1) Πρβλ. σχετικῶς πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν εὐγενῶν τούτων: *Karl Lamprecht*, *Deutsches Wirtschaftsleben im Mittelalter*, I. 2. Darstellung, Leipzig 1886, σ. 1141 κ. ἑ.

2) Πρβλ. *E. W. Eschmann*, *Zur politischen Struktur des Mittelalters*, ἐν «*Zeitschrift für Völkerpsychologie und Soziologie*», 4 Jahrg. 1928, Heft 2, σελ. 139.

3) Πρβλ. *E. W. Eschmann*, ἐνθ' ἄν., σ. 143.

4) Πρβλ. *Alfred von Martin*, *Kultursoziologie des Mittelalters*, ἐν «*Handwörterbuch der Soziologie*», Stuttgart 1931, σ. 379.

5) Πρβλ. *Max Weber*, *Wirtschaft und Gesellschaft*, «*Graudriss der Sozialökonomik*», III. Abteilung, Tübingen 1922, σ. 749.

ὄνειρον τοῦ ἥρωός του, τοῦ Δὸν Κιχώτη. Ἐν ᾧ οἱ παλαιότεροι εὐγενεῖς (συγκεκριμένως καὶ οἱ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ἀπὸ τοῦ Ε' ἤδη αἰῶνος μ. Χ. τὴν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Τακίτου ἀναγομένην ἀρχέγονον γερμανικὴν ἀριστοκρατίαν ἐκτοπίσαντες) ἐβάσιζον—ὡς τονίζει ὁ Fustel de Coulanges¹⁾—τὴν ὑπεροχὴν των κυρίως ἐπὶ τοῦ πλούτου καὶ ἦσαν ἐστερημένοι πολεμικοῦ χαρακτήρος, οἱ νεώτεροι εὐγενεῖς, οἱ ἱππῶται, κατέκτησαν τὴν εὐγένειαν διὰ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ ξίφους των, διὰ τοῦ ἰδεαλιστικοῦ δὲ ἰδία χαρακτήρος τῆς πολεμικῆς των δράσεως. Ἀνεπτύχθη μάλιστα ἡ μορφή αὐτὴ τῆς εὐγενείας ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐν πολλοῖς καθοδήγησιν καὶ κηδεμονίαν τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, ἀποτελοῦσα ἐπίσης διὰ τῶν φορέων τῆς ἰδιαιτέραν καιάστασιν, τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ κλήρου, κατώρθωσεν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἱπποτῶν—καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐπίσης σύμπτωμα κοινωνικοῦ καθαρῶς ἀνταγωνισμοῦ—ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει μὲ τοὺς παλαιοὺς εὐγενεῖς, κατώρθωσε δηλαδὴ νὰ θέσῃ τούτους εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν σκοπῶν καὶ ἐπιδιώξεων.²⁾ Καὶ ἐν ᾧ προηγουμένως ἦτο ἡ ἐκκλησία—ἐν Γερμανίᾳ π. χ.—ἀπολύτως ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς εὐγενεῖς (καὶ ἐπετεύχθη ἡ ὑποταγὴ αὕτη διὰ τῆς εὐφυοῦς πολιτικῆς τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι εἰσεχώρουν συστηματικῶς εἰς τὰς τάξεις τῶν κληρικῶν,³⁾ συνδυάσαντες στενῶς τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν γαιοκτημόνων καὶ τῆς ἐκκλησίας), ἤδη σημειοῦται διάθεσις τῆς χειραφετήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία διὰ τῶν ἱπποτῶν ἀποκτᾷ στήριγμα ἴδιον καὶ ἐν πολλοῖς τυφλῶς εἰς αὐτὴν ὑποτεταγμένον. Δὲν ἦτο ὅμως ὀλόκληρος ἡ ἐκκλησία ὡς σῶμα ἑνιαῖον σύμφωνος εἰς τὴν χειραφέτησίν της ἀπὸ τῶν παλαιῶν εὐγενῶν καὶ γαιοκτημόνων, τῶν ἐκ καταγωγῆς ἀριστοκρατῶν. Φυσικὸν ἦτο—λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας εἶχεν εἰσχωρήσει πλῆθος ἀντιπροσώπων τῆς παλαιᾶς ἀριστοκρατίας—νὰ γεννηθῇ

1) Πρβλ. Fustel de Coulanges, Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, T. I, Paris 1877, σ. 582.

2) Πρβλ. A. von Martin, ἐνθ' ἄν., σ. 379.

3) Καὶ ἡ διείδυσις αὐτὴ τῶν εὐγενῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπετεύχθη μετὰ μακροῦς καὶ σοβαροῦς ἀγῶνας. Πρβλ. Augustin Fliche, ἐνθ' ἄν., σ. 23, 27 καὶ 30. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος ἀπέβη ὑπὲρ τῶν εὐγενῶν, συνίστατο εἰς τὸ ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς ὄχι μόνον τῶν ἐπισκόπων, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ τῶν ἐφημερίων περιήλθεν, ἤδη πρὸ τοῦ Ι' αἰῶνος, κυρίως ὅμως κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, εἰς χεῖρας τῶν ἡγεμόνων ἢ τῶν εὐγενῶν. Πρβλ. Augustin Fliche, ἐνθ' ἄν., σ. 121 κ.έ.

κοινωνικῆς χροιάς ἀνταγωνισμὸς καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας. Οἱ παλαιοὶ εὐγενεῖς εἶχον φροντίσει νὰ πείσουν τὸν λαὸν διὰ τῆς ἐκκλησίας, ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Θεὸς εἶχε θεσπίσει τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων, ὅτι πᾶσα διάθεσις ἀνόδου ἀπὸ κατωτέρας εἰς ἀνωτέραν κατάστασιν τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐτιμωρήθη καὶ ὁ Σατανᾶς, ὅτι τέλος ἢ ἀνάμιξις τῶν ἀνωτέρων πρὸς τοὺς κατωτέρους προκαλεῖ τὸ καιαδικαζόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μῖσος.¹⁾ Παρὰ τὴν ἀντίδρασιν ὁμως τῶν ἐκ καταγωγῆς ἀριστοκρατῶν καὶ τῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπων των, ἀντίδρασιν, ἣ ὁποία ἐξηκολούθησεν ἰσχυρῶς ἐκδηλουμένη καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἀκόμη τοῦ Ἐρασμοῦ καὶ τῆς ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ ὄνομά του συνδεομένης κλασικιστικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς κινήσεως (τέλη ΙΕ' καὶ ἀρχαὶ ΙϚ' αἰῶνος), ἡ ἐκκλησία μὲ τὴν ἐκ Ρώμης ἀμεσον βοήθειαν παπῶν, ὡς Γρηγόριος δ' Θ' (1227—1241), ἐνεφάνισεν ἐν πολλοῖς ἐπιτυχῶς τὴν διάθεσιν, ὅπως χειραφετηθῆ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν ἐκ καταγωγῆς εὐγενῶν. Ἦν διάθεσιν αὐτὴν ἐνίσχυον ἰδιαιτέρως οἱ μοναχοί, οἱ ὁποῖοι κυρίως ἀφ' ἧς ἐξεπορεύθη ἀπὸ τῆς γαλλικῆς μονῆς Cluny,²⁾ ἐπεκυρώθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ Ζ' (1073—1085)³⁾ ἢ πρὸς νέαν ἐσωτερικευσιν, ἀσκησιν καὶ ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῶν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν μεταρρύθμισις τῆς μοναχικῆς καὶ κληρικῆς ἐν γένει ζωῆς, ἐγκατέλειψαν τὰς ἐγκοσμίους, συγκεκριμένως δὲ πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐγένειαν ἐστραμμένας ἀρχὰς τῶν Βενεδικτίνων καὶ ἀφιερώθησαν εἰς τὴν πίστιν ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὸν λαὸν ἀφ' ἑτέρου, εἰς τὰ κατώτατα μάλιστα στρώματά του, εἰς τὰ ὁποῖα ἤρχισαν ὡς περιοδεύοντα μέλη ἐπαιτικῶν ταγμάτων κατερχόμενοι. Καὶ ἐὰν δὲν ἐπήρχετο μετὰ ταῦτα ἡ μεγάλη μεταρρύθμισις, ἣ ὁποία, συνδυασθεῖσα πρὸς στιγμὴν πρὸς τὰ κινήματα τῶν χωρικῶν, συνεταύτισε πάλιν διὰ λόγους ἀμύνης τὰ συμφέροντα τοῦ καθολικοῦ κλήρου πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἐκ καταγωγῆς ἀριστοκρατῶν, θὰ ἐνεφανίζετο πιθανώτατα αὐτὸς οὗτος ὁ καθολικισμὸς ἡγούμενος τῶν λαϊκῶν καὶ φιλελευθέρων κινήματων.

Αἱ ἀνωτέρω γινόμεναι σύντομοι παρατηρήσεις ἀρκοῦν διὰ νὰ

1) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς τὴν φράσιν ταύτην καὶ τὴν ἀμέσως ἀκολουθοῦσαν: A. v. Martin, ἐνθ' ἀν., σ. 380.

2) Πρβλ. Augustin Fliche ἐνθ' ἀν., σελ. 124 κ. ἐ.

3) Πρβλ. ὡς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου τούτου ἱεράρχου τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας: Augustin Fliche, ἐνθ' ἀν., σ. 363 κ. ἐ., ὡς καὶ σ. 421 κ. ἐ.

δείξουν, πόσαι ἀντιθέσεις καὶ πόσοι ἀνταγωνισμοὶ ὑπῆρχον καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων. Σκοπίμως μάλιστα ἀπεφύγαμεν νὰ μνημονεύσωμεν περιπτώσεις ἀγῶνων ἐμφανῶν, πολέμων κεκηρυγμένων, ἐπαναστάσεων αἱματηρῶν. Ἀπεφύγαμεν νὰ μνημονεύσωμεν τὰ κινήματα τῶν χωρικῶν, τὰ ὁποῖα ἐξεδηλώθησαν — καὶ δὴ πρὸ τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἐκραγείσης ἐν ἔτει 1524 μεγάλης ἐπαναστάσεως — ἐν Γαλλίᾳ (1358), Ἀγγλίᾳ (1381) καὶ ἐν Γερμανίᾳ (κατὰ τὸν Θ' καὶ ΙΓ' αἰῶνα). Ἀπεφύγαμεν νὰ μνημονεύσωμεν τοὺς διαρκεῖς σχεδὸν ἀγῶνας καὶ τὰς ἐπαναστάσεις τῶν συντεχνιῶν, τοὺς ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι διεξήχθησαν κατὰ τῶν συντεχνιῶν, μετὰ τὴν πλήρη τούτων ἐπικράτησιν (ἀπὸ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν), ὑπὸ τῶν ἐστερημένων συντεχνιακῶν προνομίων κατοίκων τῶν μεσαιωνικῶν πόλεων, ὡς καὶ τοὺς πολὺ σπουδαιότερους ἀγῶνας τῶν πόλεων κατὰ τῶν εὐγενῶν, ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι ὠδήγησαν κατὰ τὸν ΙΒ' ἰδίᾳ αἰῶνα τὰς γερμανικὰς εἰδικῶς πόλεις, τὸ Φρειβοῦργον π. χ. καὶ τὸ Ἀμβουῦργον, εἰς τὸ νὰ ἐκδιώξουν τοὺς εὐγενεῖς ἀπὸ τοὺς κόλπους των.¹⁾ Εἰς αὐτοὺς ἤδη τοὺς εἰρηνικοὺς διακανονισμοὺς τῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσεών των ἐκδηλοῦται ἐμφανῶς ὁ μεταξὺ τῶν μεσαιωνικῶν καταστάσεων ἀνταγωνισμὸς. Παντοῦ ὑπάρχει ἡ προσπάθεια νὰ ἐκτοπίσουν οἱ ἀσθενέστεροι τοὺς ἰσχυροτέρους, νὰ ἐπηρεάσουν αἱ ἐν ἰσοτιμίᾳ ἔστω ζῶσαι καταστάσεις, ὡς αἱ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, ἀλλήλας. Παντοῦ ὑπάρχει ἀγῶν — ἀδιάφορον ἔαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κεκαλυμμένος καὶ ἐστερημένος πολιτικῶν φρασεολογιῶν καὶ συνθημάτων —, ἡ δὲ θεωρία περὶ τῆς πλήρους ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων ἁρμονίας ἰσχύει οὐχὶ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ἰδεολογικὸν ἴσως ἐπιστέγασμά της, τὸ ὁποῖον, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θρησκείας, ἐνεφάνιζεν ὡς ἴσους ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ — ἀλλὰ μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ — πλουσίους καὶ πτωχοὺς, ἰσχυροὺς καὶ ἀδυνάτους. Μὲ ἄλλας λέξεις : ἡ συμφορὰ καὶ ἡ δυστυχία εἶχε τὴν πίστιν τοῦλάχιστον ὡς σύντροφον καὶ αὐτό, χωρὶς νὰ μεταβάλη βεβαίως τὴν πραγματικότητα, ἔδιδε πάντως τὴν δύναμιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ λησμονοῦν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς συμβαίνοντα, ὅταν ἔστρεφον τὰ βλέμματά των πρὸς τὸν οὐρανόν.

1) Τὸ παράδοξον εἶναι, ὅτι τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν αἱ ἰταλικαὶ πόλεις, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εἰς τοὺς κόλπους των κατανάλωσιν τῶν ἐγγείων εἰσοδημάτων, προσκάλεσαν τὸ «*Inurbamento della nobilita*». Πρὸβλ. σχετικῶς *Werner Sombart, Der moderne Kapitalismus, I. Band, 1. Halbband, München und Leipzig 1921, σελ. 151 κ. ἑ.*

‘Ο κοινωνιολόγος ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἰδιαιτέρως ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν θεωρίαν, καθ’ ἣν ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων κρατεῖ ἀπόλυτος ἁρμονία, τῶν ἀνθρώπων διεπομένων μόνον καὶ μόνον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἐθελουσίας προσαρμογῆς εἰς τὴν τάξιν τοῦ συνόλου, εἶναι ὁ Hans Freyer.¹⁾ ‘Ορμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς, καθ’ ἣν πᾶς κοινωνικὸς ὀργανισμὸς βασιζόμενος ἐπὶ ἀνίσων δικαιωμάτων, ἐπὶ σχέσεων ἐξουσιαστικῶν, φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸν πυρῆνα τῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀγώνων, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων ἀναπτύσσονται ἰσχυραὶ προστριβαὶ καὶ ἀντιθέσεις, ἰσχυροὶ κοινωνικοὶ ἀγῶνες, παρατηρεῖ ὁμως συγχρόνως ὀρθότατα, ὅτι ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος τούτου δὲν θίγει τὴν ἀποψιν, καθ’ ἣν τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων, ἀντιθέτως πρὸς τὸ καθεστὼς τῶν ἀπλῶν τάξεων, διέπεται ὑπὸ λειτουργικῆς στερεότητος.²⁾ ‘Η λειτουργικὴ στερεότης τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων δὲν πρέπει νὰ συγγέεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπαρτιάστου ἁρμονίας καὶ ἐσωτερικῆς ἐνότητος. ‘Εάν, παρὰ τὴν ὑπαρξίν κοινωνικῶν ἀγώνων καὶ δυσαρμονίας, τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων ἐμφανίζει πράγματι στερεότητα λειτουργικὴν, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Hans Freyer διαπιστούμενον γεγονός, ὅτι — ἐνῶ ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῶν τάξεων τὰ ἀγωνιζόμενα καὶ εἰς τὴν ἐπικράτησίν των ἀποβλέποντα κοινωνικὰ στρώματα δὲν αἰσθάνονται ἑαυτὰ ὡς μέλη τοῦ συνόλου, δὲν ἀγωνίζονται διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἐν αὐτῷ τῷ πλαισίῳ τοῦ κρατοῦντος συστήματος τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς των, ἀλλ’ ἐμφανίζονται ὡς «φορεῖς τοῦ μέλλοντος», ἐξαρτοῦν δηλαδή τὴν ἐπικράτησίν των ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τοῦ ὅλου συστήματος³⁾ — αἱ παλαίουςαι ἐναντίον ἀλλήλων κοινωνικαὶ καταστάσεις, μὴ ἀμφισβητοῦσαι κατ’ ἀρχὴν τὴν ἀξίαν τοῦ συνόλου, τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων ὡς τοιούτου, ἀγωνίζονται ἀπλῶς διὰ νὰ ἀποσπάσουν περισσότερα προνόμια, διεξάγουν «ἐνδοκοινοβουλευτικοὺς» οὕτως εἰπεῖν καὶ ἐσωτερικῆς τάξεως ἀγῶνας, ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ μετατοπίσουν τὰ ὄρια, δι’ ὧν χωρίζονται ἀπ’ ἀλλήλων, δὲν προσβάλλουν δὲ κατὰ βάθος τὴν ἀρχὴν, καθ’ ἣν ἡ κοινωνία ἀπαρτίζεται καὶ πρέπει νὰ ἀπαρτίζεται ἐκ διαφόρων τμημάτων.⁴⁾ Τὰ περιπτωσιολογικῶς ἐξαχθέντα ὑφ’ ἡμῶν

1) Πρβλ. Hans Freyer, *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*, Leipzig und Berlin 1930, σελ. 275 κ. ἐ.

2) Πρβλ. Hans Freyer, ἐνθ’ ἄν., σ. 276.

3) Πρβλ. Hans Freyer, ἐνθ’ ἄν., σελ. 278.

4) Πρβλ. Hans Freyer, ἐνθ’ ἄν., σ. 276 κ. ἐ.

άνωτέρω ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν μέσων αἰώνων παραδείγματα ἀγώνων καὶ προστριβῶν μαρτυροῦν τὴν ὀρθότητα τῆς θεωρίας τοῦ Freyer. Τὸ ὅτι ἡ ἀποβλέψασα εἰς τὴν ἀνατροπὴν καὶ προκαλέσασα τὴν ἀνατροπὴν τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων ἀστική τάξις ἐγεννήθη εἰς τοὺς κόλπους τοῦ συστήματος τούτου, δὲν ἀναιρεῖ τὰ ἄνωτέρω λεχθέντα, διότι ἡ ἀστική τάξις μόνον τότε προσέβαλεν ὡς τοιοῦτο τὸ σύστημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνεπτύχθη, ὅταν, μετὰ πολλὰς προσπάθειας, ἐπέισθη, ὅτι ἦτο ματαία, διατηρουμένου τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων, ἡ διεκδίκησις τῶν δικαιῶν της. Οἱ φορεῖς τοῦ καθ' ὑπέρβασιν ἄλλως τε τῶν ἀρχῶν τῆς μεσαιωνικῆς οἰκονομίας ἀναπτυχθέντος ἀστικοῦ πλούτου, ἀφ' οὗ ματαίως ἐπεχείρησαν νὰ ἐξομοιωθοῦν πρὸς τοὺς εὐγενεῖς—ἀπαγορευθείσης εἰς αὐτοὺς εἰς ὅσας χώρας οἱ εὐγενεῖς διετήρησαν ἀκμαίαν τὴν δύναμιν των αὐτῆς τῆς «γαιοκτηματικῆς» τοποθετήσεως τοῦ κεφαλαίου των — κατέληξαν βεβαίως (αὐτὰ ὅμως ὅλα ἀνήκουν πλέον εἰς τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων) εἰς τὸ νὰ ζητήσουν τὴν ὅλην τοῦ συστήματος τούτου ἀνατροπὴν, δηλαδὴ τὴν θέσπισιν τυπικῆς ἐλευθερίας καὶ τυπικῆς ἰσότητος. Τὸ καθεστῶς ἀντιθέτως τῶν τάξεων — τὸ κλασσικώτερον ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ πρὸς τὴν νεωτέραν κεφαλαιοκρατικὴν τῆς ἀνθρωπότητος περίοδον συμπίπτον — ἐγεννήθη καὶ ἐνεφανίσθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς συνδεδεμένον πρὸς τὴν ὑπαρξιν τάξεως διεκδικούσης τὴν κατάργησιν καὶ ἐνσαρκούσης οὕτως εἰπεῖν τὴν ἄρνησίν του. Ὁρθότατα λοιπὸν τονίζει ὁ Hans Freyer, ὅτι «ἡ κοινωνιολογία, οὐχὶ μόνον ὡς θεωρία διδάσκουσα τὴν πάλιν τοῦ προλεταριάτου, ἀλλ' ὡς θεωρία ἐν γένει συγκεκριμένης ἐννοίας καταρτίζουσα, ἐθεώρησε τὴν ὑπὸ τάξεων διεπομένην κοινωνίαν ὡς μεταβατικὸν στάδιον καὶ μόνον ὡς τοιοῦτον στάδιον ἐδικαίωσεν αὐτήν.»¹⁾

Ὁ Hans Freyer λοιπὸν δὲν ἀπέκρουσεν ἀπλῶς ὀρθῶς τὴν ῥωμαντικὴν ἀποψιν, καθ' ἣν τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων διείπετο ὑπὸ πλήρους ἁρμονίας, ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ τὴν διαφορὰν, ἣ ὁποία ὑπάρχει μετὰξὺ τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων καὶ τοῦ καθεστῶτος τῶν ἀπλῶν τάξεων ὡς πρὸς τοὺς διεξαγομένους εἰς τοὺς κόλπους των κοινωνικοὺς ἀγῶνας. Ἡ οὐσιώδης δὲ διαφορὰ, περὶ ἧς ἐγένετο ἤδη λόγος, συνδυάζεται ἐμμέσως ὑπὸ τοῦ Hans Freyer καὶ πρὸς τὴν ἐξῆς ὀρθοτάτην παρατήρησιν: ἐν ᾧ ἡ λειτουργικὴ διάρθρωσις τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων ἀποτελεῖ διαδικασίαν, ἣ ὁποία

1) Hans Freyer, ἐνθ' ἄν., σ. 285.

ἀρχίζει ἄνωθεν καὶ προχωρεῖ πρὸς τὰ κάτω,¹⁾ τὸ καθεστὼς τῶν ἀπλῶν τάξεων βασιίζεται ἐπὶ τῆς ἀντιστρόφου διαδικασίας.²⁾ Ἐν ᾧ ὡς καταστάσεις, εἰς τὴν γνησιωτάτην δυνατὴν μορφήν των, ἐμφανίζονται αἱ ἄνώτεραι καὶ κρατοῦσαι καταστάσεις, διοχετευομένης ἄνωθεν τῆς συντηρητικῆς ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ συνόλου ἰδεολογίας καὶ εἰς τὰς κατωτέρας καταστάσεις, ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν ἀπλῶν τάξεων—καὶ ἡ διδασκαλία αὐτῆ τοῦ Hans Freyer δέον νὰ συνδυασθῆ πρὸς ὅσα ἐδιδάξαμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ πρώτῳ τῆς παρούσης πραγματείας κεφαλαίῳ—ἐμφανίζεται ἡ κατωτάτη τῶν τάξεων, ἡ ὡς πρὸς τὸ σύνολον ἀνατρεπτικῶς διατεθειμένη τάξις τοῦ προλεταριάτου, δίδουσα αὐτῆ πρώτη καὶ κυρίως τὸν τόνον εἰς τὸ ὅλον σύστημα, διότι αὐτῆ εἶναι, δι' οὓς λόγους ἐξεθέσαμεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, ἡ τάξις ἀκριβῶς, ἡ ὁποία (διὰ τῆς παρεμβολῆς βεβαίως πολιτικῶν ἢ ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων) ἄγεται πρώτη πρὸς ἐνιαίαν τινὰ τῶν κοινῶν της συμφερόντων συναίσθησιν.

Ἐρωτᾶται ὁμως ἤδη : ἡ ὑπὸ τοῦ Hans Freyer διαπιστωθεῖσα διαφορά, τὴν ὁποίαν παρουσιάζουν ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων καὶ ὑπὸ τὸ καθεστὼς τῶν ἀπλῶν τάξεων, οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες, ἀποτελεῖ ἄρα γε τὴν μόνην διαφοράν, ἡ ὁποία ἐμφανίζει διακρινόμενα ὡς πρὸς τὸ φαινόμενον τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων τὰ δύο αὐτὰ συστήματα;

49.— Οἱ σκοποὶ τῆς παρούσης ἐρεῦνης δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Hans Freyer διαπιστωθεῖσαν διαφοράν. Ὑπάρχει καὶ ἄλλη, οὐσιώδης διαφορά, ἡ ὁποία ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Εἴπομεν, ὅτι ἀγῶνες κοινωνικοὶ διεξήγοντο καὶ ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων. Ἦδη δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν περισσότερον καὶ νὰ τονίσωμεν, ὅτι ὅχι μόνον ὑπῆρχον ὑπὸ τὸ σύστημα τῶν καταστάσεων ἀγῶνες, ἀλλ', ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν ἀπλῶν τάξεων, οἱ ὁποῖοι οὐδέποτε σχεδὸν εἶναι ἀμιγεῖς ἀγῶνες τάξεων, αἱ καταστάσεις διεξήγαγον τὴν πρὸς ἀλλήλας πάλιν των ὡς τοιαῦται, ὡς καταστάσεις, καὶ οὐχὶ ὑπὸ ἄλλην τινὰ μορφήν. Εἰς τὴν παρατήρησιν αὐτὴν νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῆ οὐσιώδης σημασία. Μελετῶντες ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τὰς ἐννοίας τῶν τάξεων καὶ καταστάσεων, εἴπομεν, ὅτι, ἐν ᾧ αἱ καταστάσεις ἐκπροσωποῦν ὡς τοιαῦται ἐνιαῖον σύνολον διεπόμενον ὑπὸ κοινῆς συνειδήσεως, αἱ τάξεις δὲν ἐκπροσωποῦν κατ' ἀνάγκην συνειδητὴν κοινωνικὴν ἐνότητα,

1) Hans Freyer, ἐνθ' ἄν., σ. 268.

2) Hans Freyer, ἐνθ' ἄν., σ. 284 κ.έ.

φορεῖς δὲ τῶν λεγομένων ταξικῶν ἐνεργειῶν εἶναι οὐχὶ αὐταὶ αὐταὶ αἱ τάξεις, ἀλλὰ πολιτικοὶ ἢ ἐπαγγελματικοὶ ὀργανισμοί. Αἱ καταστάσεις ἀντιθέτως ἀγωνίζονται ὡς τοιαῦται. Ἡ οἰκονομική των κοινότης συμπίπτει πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν των ἐνότητα. Μεταξὺ τῶν μελῶν τῶν καταστάσεων ὑπῆρχε, χωρὶς νὰ παρεμβάλλεται εἰδικὴ πολιτικὴ ὀργάνωσις, ἐνότης παρατάξεως ἰσχυρὰ καὶ μόνον ὑπέρμετροι φιλοδοξίαι μεμονωμένων π. χ. βασάλλων ἢ θρησκευτικοὶ φανατισμοὶ ἦτο δυνατόν νὰ θραύσουν τὴν ἐνότητα ταύτην. Εἰς τὰς σχέσεις των μάλιστα πρὸς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε τοιαύτη—(εἰς τὴν Πολωνίαν π. χ. δὲν ὑπῆρχε κεντρικὴ ἐξουσία, ὃ δὲ φεουδαλισμὸς δὲν εἶχε κατ' ἀκολουθίαν τιμαριωτικὸν χαρακτήρα)—ἦσαν οἱ φεουδάρχαι, κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον καὶ μάλιστα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σιωπηρῶς, διὰ στενωπότητος ἀλληλεγγύης συνδεδεμένοι. Ὁ τιμαριούχος ἀνελάμβανε π. χ. ἀπέναντι τῆς κεντρικῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας τὴν ὑποχρέωσιν νὰ εἶναι εἰς τὸ πλευρόν της ἐναντίον ξένου εἰδικῶς ἐχθροῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐναντίον ἄλλου τιμαριούχου. Χαρακτηριστικὸν εἶναι μάλιστα παράδειγμά τι εἰλημμένον ἀπ' αὐτῆς τῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου, τῆς ἱστορίας κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ φεουδαλισμὸς, ἰσχυρότατος βεβαίως καὶ ἐκεῖ, ἐβασίζετο ὅμως—ὡς ἰδιαιτέρως τονίζει ὁ Charles Diehl¹⁾—ἐπὶ ἀρχῶν διακρινομένων θεμελιωδῶς ἀπὸ τῆς αὐστηρῶς ἱεραρχικῆς συγκροτήσεως καὶ ἰδεολογικῆς ἐνότητος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τιμαριωτισμοῦ. Καὶ ὅμως: ὅταν ἐν ἔτει 976 ἐστράφη ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Β' τοῦ βουλγαροκτόνου, ἐκείνου ἀκριβῶς, ὃ ὁποῖος εἰς τὴν νεαρὰν τοῦ ἔτους 996 ἀπεφάσισε διὰ σκληρῶν μέτρων νὰ προστατεύσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν φιλοδόξων φεουδαρχῶν, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, οἱ ἐντεταλμένοι, ὅπως συλλάβουν τὸν Βάρδαν, εὐνοοῦντες, ὡς λέγει ὁ Diehl,²⁾ μυστικῶς τὴν ὑπόθεσιν ἀνδρὸς ἀνήκοντος εἰς τὴν αὐτὴν τῶν φεουδαρχῶν κατάστασιν, εἰς ἣν καὶ οἱ ἴδιοι ἀνήκον, ἐπεξήτουν διαρκῶς εὐκαιρίαν διὰ νὰ προδώσουν τὸν αὐτοκράτορα καὶ νὰ προσχωρήσουν εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ τὸ φαινόμενον δὲν εἶναι μεμονωμένον. Πολλὰ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ φέρωμεν παραδείγματα. Οἱ εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν ἀνήκοντες αἰσθάνονται τὴν ὑπαρξίν των συν-

1) Πρὸβλ. Charles Diehl, Byzance (Grandeur et Décadence), Paris 1928, σ. 177.

2) Πρὸβλ. Charles Diehl, ἐνθ' ἀν., σ. 172.

δεόντων αὐτοὺς κοινῶν συμφερόντων ἀμέσως¹⁾ καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ παρεμβληθῇ ἄλλη, εἰδική, ὀργάνωσις, κόμμα π. χ. πολιτικόν, χωρὶς νὰ εἶναι (κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον) ἀνάγκη νὰ δημιουργηθῇ ἔξω τοῦ κοινωνιολογικῶς καθωρισμένου πλαισίου των ὁ πολιτικὸς φορεὺς τῶν κοινῶν ἐνεργειῶν των. Καὶ ἐκεῖ, ὅπου σχηματίζονται μεταξὺ τῶν μελῶν καταστάσεώς τινος σύνδεσμοι, οἱ σύνδεσμοι οὗτοι δὲν φέρουν εἰδικήν, ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς πολιτικῆς (ἐν τῇ στενωτέρῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ) ζωῆς, κινουμένην μορφήν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι π. χ. ἡ ἐξῆς ὑπὸ τοῦ *Georg Simmel* ἰδιαιτέρως τονιζομένη περίπτωσις: ²⁾ ὅταν εἰς τοὺς πολέμους κατὰ τοῦ *Ναπολέοντος* συνηντήθησαν οἱ *Γερμανοὶ εὐγενεῖς* ἐπὶ τὸ αὐτὸ—(οἱ μεταξὺ των δεσμοὶ εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ χαλαρωθῆ, διότι ἡ παρακμὴ ³⁾ τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων εἶχε πρὸ πολλοῦ πλέον σημειωθῆ)—ἴδρυσαν ἑνωσίν τινα, ἐν πολλοῖς μυστικὴν, τὴν λεγομένην «ἄλυσιν τῶν εὐγενῶν», εἰς τὸ καταστατικὸν τῆς ὁποίας ἐτονίσθη ῥητῶς, ὅτι ἡ πολιτικὴ εἶναι ξένη πρὸς τοὺς σκοπούς της. Ἐὰν ἀπειτέλει τοῦτο ἀπάτην ἢ καὶ αὐταπάτην εἶναι ἀδιάφορον. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι, διὰ νὰ τηρήσουν τὰ ἐκ παραδόσεως τεθειμένα, δὲν ἤθελαν νὰ ἐμφανισθοῦν δημιουργοῦντες κόμμα, ὀργανισμόν πολιτικόν, νὰ προστατεύσουν δηλαδὴ τὰ συμφέροντά των διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς ὀργανώσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι ἀφ' ἑαυτῶν δεδομένα, αἱ ὁποῖαι δὲν συμπίπτουν οὕτως εἰπεῖν ὀργανικῶς καὶ φυσικῶς πρὸς τὴν ἐννοίαν τῆς καταστάσεώς των. Ἐὰν εἰς τὴν ἀρχαιότητα—εἰς τὰς Ἀθήνας π. χ. καὶ τὴν *Ρώμην*—παρουσιάζονται κόμματα καὶ καθαρῶς πολιτικαὶ ὀργανώσεις, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐκεῖ δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἁμιγροῦς συστήματος καταστάσεων, ὅπως κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εἰς τὴν κεντρικὴν ἰδίᾳ *Εὐρώπην* ἢ ὅπως κατὰ τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς τοῦ *Ῥωμαϊκοῦ κράτους*, καθ' ἣν

1) Ὁρθότατα παρατηρεῖ μάλιστα ὁ *Ross*, ὅτι «οἱ εὐγενεῖς τῶν μέσων αἰώνων ἔζων περισσότερο ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς καταστάσεώς των παρὰ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ λαοῦ των καὶ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς συναρπαστέρους πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἄλλων ἐθνῶν παρὰ πρὸς τοὺς ἀστοὺς τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐθνικότητος». Πρὸβλ. *Edward Alsworth Ross*, ἐντ' ἀν., σ. 314 κ. ἑ.

2) Πρὸβλ. *Georg Simmel*, *Soziologie (Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung)*, München und Leipzig 1922, σ. 548.

3) Πρὸβλ. ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν, ἣν ἔλαβεν ἡ ἀριστοκρατία ὑπὸ τὸ ἀστικὸν καθεστῶς: *C. Brikmann*, *Die Aristokratie im kapitalistischen Zeitalter*, «Grundriss der Sozialökonomik», IX. Abteilung, I. Teil, Tübingen, σ. 27 κ. ἑ.

—ὡς ἀναπτύσσει ὁ Ferdinand Lot¹⁾—ἐτέθησαν αὐστηρότατοι καὶ τὸ σύστημα μάλιστα τῶν καστῶν ὑπενθυμίζοντες κοινωνικοὶ φραγμοί, ἀλλ' ἐπρόκειτο περὶ μικτοῦ τινος συστήματος καταστάσεων καὶ τάξεων. Εἰς τὰς Ἀθήνας διεξήχθησαν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Max Weber²⁾—ὄχι μόνον ἀγῶνες μεταξὺ διαφόρων καταστάσεων, ἀλλὰ καὶ ἀγῶνες τάξεων. Ἐντὸς τοῦ πλαισίου ὠρισμένων καταστάσεων—ἦτο δὲ τὸ πλαίσιον τοῦτο πολλάκις εὐρύτατον καὶ χαλαρώτατα ἄλλως τε διαμεμορφωμένον—ὑπῆρχεν ἡ πιθανότης νὰ ἀναπτυχθοῦν διάφορα, ἀντίθετα συμφέροντα, χωρὶς νὰ κυρωθοῦν καὶ αὐτὰ πολιτικῶς ἢ δι' ἐθιμικοῦ δικαίου, χωρὶς νὰ σημάνουν δηλαδὴ ὑποδιαίρέσεις φερούσας τὴν σφραγίδα αὐτοῦ τούτου τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων. Οἱ μικροαστοί, οἱ λεγόμενοι «παράλιοι», δὲν διεκρίνοντο ὡς ἰδιαιτέρα κατάστασις ἀπὸ τῶν «διακριῶν», τῶν πτωχῶν καὶ ὑπὸ δυσβάστακτα οἰκονομικὰ βάρη στεναζόντων κατοίκων τῆς ὀρεινῆς ὑπαίθρου ἢ καὶ τῶν ἀπλῶν, ἀλλ' ἐλευθέρων ἔργατῶν. Δὲν διεκρίνοντο δηλαδὴ κατὰ τὸν αὐτὸν νομικῶς κεκυρωμένον τρόπον, καθ' ὃν διεκρίνοντο εἰς τὰς συντεχνιακῶς ὀργανωμένας πόλεις τοῦ Μεσαίωνος οἱ πλήρεις τῶν πόλεων τούτων πολῖται, τὰ καθ' αὐτὸ δηλαδὴ μέλη τῶν συντεχνιῶν ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους κατοίκους. Οἱ παράλιοι καὶ οἱ διάκριοι διεκρίνοντο ἀπ' ἀλλήλων ὡς ἰδιαιτεροὶ τάξεις καὶ οὐχὶ ὡς καταστάσεις. Εἰς τὰς Ἀθήνας ὑπῆρχε—καὶ δὴ πρὶν ἢ υἱεσπισθῆ ἢ δημοκρατία, συγκεκριμένως ἀφ' ὅτου, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νέου πλούτου, ἐχαλαρώθη τῶν καταστάσεων ἡ ἐνότης καὶ ὁ πλοῦτος ἔπαυσε νὰ συμβαδίζει μὲ τὴν εὐγένειαν—χῶρος ἄρκετὸς διὰ νὰ ἀναπτυχθοῦν (ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν καταστάσεων ἢ καὶ καθ' ὑπέρβασιν τούτου) ἀπλαῖ ταξικαὶ διαφοραί. Αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν διαφορῶν ἐκδήλωσιν ἀπετέλεσαν τὰ κόμματα καὶ οἱ κομματικοὶ ἀγῶνες. Προϊούσης μάλιστα τῆς δημοκρατοποιήσεως τοῦ πολιτεύματος, ἐξέλιπον ἐν Ἀθήναις πλήρως αἱ εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἐλευθέρων πολειτικῶς κεκυρωμέναι διακρίσεις. Ὁμιλῶν ὁ Διοδῶρος περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ κοινωνικῶν καταστάσεων, τῶν «συστημάτων» ἢ «συνταγμάτων» τῶν ἱερέων, μαχίμων, νομέων, γεωργῶν καὶ τεχνιτῶν,³⁾ θαυμάζων δὲ τὴν αὐ-

1) Πρὸβλ. Ferdinand Lot, La fin du monde antique et le début du moyen âge, Paris 1927, σ. 115 κ. ἑ.

2) Πρὸβλ. Max Weber, ἐνθ' ἄν., σ. 684.

3) Διοδῶρου τοῦ Σικελιώτου, Βιβλιοθήκης ἱστορικῆς I, 73 καὶ 74.

στηρὰν τούτων ἐνότητα, ἔχει ἀσφαλῶς ὑπ' ὄψιν του τὰς Ἀθήνας, ὅταν διακρίνη τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν δημοκρατουμένων πόλεων καὶ λέγει, ὅτι, ἐνῶ οἱ δημιουργοὶ τῆς Αἰγύπτου «οὐτ' ἐργασίας ἄλλης οὔτε πολιτικῆς τάξεως μεταλαμβάνειν ἔωνται, πλὴν τῆς ἐκ τῶν νόμων ὠρισμένης καὶ παρὰ τῶν γονέων παραδεδομένης», οἱ τῶν δημοκρατουμένων πόλεων δημιουργοί, εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν γεωργίαν ταῦτοχρόνως ἀσχολούμενοι καὶ «εἰς τὰς ἐκκλησίας συντρέχοντες, τὴν μὲν πολιτείαν λυμαίνονται, τὸ δὲ λυσιτελὲς περιποιῦνται παρὰ τῶν μισθοδοτούντων». Εἰς τὰς Ἀθήνας εἶχεν ἐπέλθει σὺν τῷ χρόνῳ πλήρης ἄρσις τῶν «καταστατικῶν» μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων διακρίσεων, ἐκ τῶν διαδεχθεισῶν δὲ τὰς διακρίσεις ταύτας ταξικῶν διαφορῶν προῆλθον τὰ κόμματα καὶ οἱ κομματικοὶ ἀγῶνες. Ἀνάλογόν τι συνέβη κατ' αὐτὸν τὸν Μεσαίωνα εἰς ὠρισμένας τῶν ἰταλικῶν εἰδικῶς πόλεων, π. χ. ἐν Φλωρεντία. Διατηρηθέντος τύποις μόνον τοῦ συστήματος τῶν καταστάσεων, ἀνεπτύχθησαν ταξικαὶ καθαρῶς διαφοραὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς τρίτης ἰδία καιαστάσεως. Ἡ τρίτη κατάστασις, ὃ λαός, διεσπάρθη ἐν Ἰταλία προῖμώτατα,¹⁾ τοῦ *popolo grasso* (ἢ *grosso*) καὶ τοῦ *popolo minuto* διεξαγαγόντων τοὺς ἀγῶνας τῶν ὑπὸ μορφὴν κομματικῶς ὀργανωμένην.

Ὅπου αἱ καταστάσεις εἶναι αὐστηρῶς διακεκριμέναι ἀπ' ἀλλήλων, ἢ πρὸς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ σχέσις τῶν εἶναι ἀμέσως δεδομένη. Αἱ καταστάσεις ὡς τοιαῦται δὲν ἔχουν ἀνάγκην, κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον, εἰδικῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως. Ὑπάρχουν ἀφ' ἑαυτῶν ὡς ἐνιαῖα σύνολα. Διεξάγουν τοὺς ἀγῶνας τῶν ὡς τοιαῦται. Ἡ οἰκονομικὴ τῶν ἐνότης συμπίπτει κοινωνιολογικῶς (κατ' ἀρχὴν τοῦλάχιστον) πλήρως πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν ὄντότητα. Ἡ οἰκονομικὴ ἀντιθέτως ἐνότης τῶν ἀπλῶν τάξεων δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν πολιτικὴν ὄντότητα αὐτῶν. Καὶ τοῦτο, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἔχει μεγίστην σημασίαν. Οἱ ἀγῶνες τῶν καταστάσεων ὑπῆρξαν συνήθως καθ' αὐτὸ ἀγῶνες καταστάσεων. Οἱ ἀγῶνες τῶν τάξεων ἀντιθέτως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομάζωνται κἂν τοιοῦτοτρόπως. Αἱ τάξεις παλαίου βεβαίως καὶ ὡς τοιαῦται ἢ μᾶλλον ἀντιτίθενται καὶ ὡς τοιαῦται—ἀσυνειδήτως—πρὸς ἀλλήλας. Ἡ ὀργανωμένη ὅμως πάλῃ τῶν, αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ἔχομεν συνήθως ὑπ' ὄψιν, ὅταν ὀμιλῶμεν περὶ τῆς πάλῃ τῶν τάξεων, διεξάγεται οὐχὶ μεταξὺ τῶν τάξεων ὡς τοιούτων, ἀλλὰ μεταξὺ πολιτικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κομμά-

1) Πρὸβλ. Werner Sombart, ἐνθ' ἄν., II. Band, 2. Halbband, σ. 1096.

των. Καὶ ὅπερ σπουδαιότερον: τὰ κόμματα αὐτά, ἂν καὶ λέγονται ταξικά, δὲν συμπίπτουν συνήθως ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν συμπίπτουν κατ' ἀνάγκην πρὸς τὰς τάξεις, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα διεκδικοῦν νὰ διερμηνεύσουν.

50.— Ὁ Franz Oppenheimer διδάσκει, ὅτι τὸ πολιτικὸν κόμμα δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰ μὴ ἡ ὠργανωμένη ἐκπροσώπησις τάξεως. 1) Ἡ ἀποψις αὕτη θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ὀρθή, εἰάν, προκειμένου νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ κόμματος, δὲν ἐλαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὴν κοινωνικὴν προέλευσιν καὶ σύνθεσιν τῶν ὀπαδῶν τούτου (οἱ ὀπαδοὶ τῶν περισσοτέρων κομμάτων ἀπανταχοῦ τῆς γῆς, δηλαδή καὶ ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχουν δεδηλωμένα ταξικά κόμματα, συγκροτοῦνται καθ' ὑπέρβασιν τῶν ταξικῶν κριτηρίων), ἀλλ' εἰάν περιοριζόμεθα εἰς τὸ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐχὶ ὀδητῶς δηλουμένας, εἰκαζομένας ὅμως ἀρχὰς καὶ κατευθύνσεις ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἡγοῦνται τοῦ κόμματος. Αἱ ἀρχαὶ τῶν διευθυνόντων ἕκαστον κόμμα ὑπαγορεύονται βεβαίως ἐν πολλοῖς ὑπὸ τῶν συμφερόντων ὠρισμένης τάξεως, ἀδιάφορον, εἰάν εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν περιπτώσεων ἀποσιωπῶνται διὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προσελκύσῃ τὸ κόμμα ὀπαδοὺς καὶ ἔξω τοῦ κύκλου τῆς ὠρισμένης αὐτῆς τάξεως. Προκειμένου ὅμως νὰ ὀρίσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ κόμματος κοινωνιολογικῶς, πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν—καὶ δὴ ὡς οὐσιώδη παράγοντα—τὴν κοινωνικὴν σύνθεσιν καὶ προέλευσιν τῶν ὀπαδῶν τῶν κομμάτων. Ἐάν λάβωμεν τοῦτο ὑπ' ὄψιν, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι—διότι εἰς τοῦτο μᾶς ὀδηγεῖ ἡ μελέτη τῆς πραγματικότητος—νὰ μὴ συμφωνήσωμεν πρὸς τὸν Franz Oppenheimer. Ὅλα τὰ κόμματα—ἰδίᾳ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφανίζονται ὡς δεδηλωμένα ταξικά κόμματα—ἔχουν ὀπαδοὺς ἀνήκοντας εἰς τάξεις διαφόρους καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει περισσοτέρας τῆς μιᾶς. 2) τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο δὲν ἀφίνει τελείως ἀνεπηρέαστον καὶ τὴν συνείδησιν τῶν διευθυνόντων τὰ κόμματα. Καὶ αὐτοὶ εἶναι ἠναγκασμένοι,

1) Πρὸβλ. Franz Oppenheimer, Der Staat, Frankfurt a. M., 1912.

2) Max Weber, ἐνθ' ἀν., σ. 639.—Πρὸβλ. καὶ τὴν γνώμην συγγραφέως εὐρισκομένου εἰς στενὴν πρὸς τὸν Μαρξισμόν ἰδεολογικὴν ἐπαφήν, ὡς ὁ Emil Lederer (Die sozialen Organisationen, Leipzig und Berlin 1922, σ. 16).—Λεπτοτάτας παρατηρήσεις περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν συνάπτονται αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ πολιτικὰ κόμματα καὶ δὴ παρατηρήσεις συνδυαζομένας πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς «κοινῆς γνώμης», βλέπε εἰς τὸ θεμελιώδες ἔργον τοῦ Ferdinand Tönnies, Kritik der öffentlichen Meinung, Berlin 1922, σ. 35, κ.έ.

παρὰ τὰς ταξικῶς ἔστω προσδιορισμένας ἀρχάς των, νὰ προβοῦν εἰς συμβιβασμοὺς καὶ ὑποχωρήσεις, νὰ συνδυάσουν τὰ πράγματα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ συγκρατήσουν—καὶ κἄτι περισσότερο : νὰ αὐξήσουν μάλιστα—τοὺς ταξικῶς ἀνομοιογενεῖς ὀπαδοὺς των.¹⁾ Καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν συμφωνήσωμεν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Max Weber ἐπιχειρηθεῖσαν²⁾ καὶ ὑπὸ τοῦ Walter Sulzbach υἱοθετηθεῖσαν³⁾ διάκρισιν τῶν κομμάτων εἰς τοὺς («ιδεώδεις» βεβαίως ἀπλῶς καὶ εἰς τὴν πραγματικότητι οὐδέποτε σχεδὸν ἀμιγῶς ἐμφανιζομένους) τύπους τῶν «κοσμοθεωρητικῶν», «ταξικῶν» καὶ «προσωπικῶν» (ἢ μᾶλλον : προσωπικῆς χροιάς ὡς πρὸς τὸν ἀρχηγόν, ἀλλὰ καὶ προσωπικῆς ὡς πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς προστασίας) κομμάτων,—καὶ ἐὰν δηλαδὴ παραδεχθῶμεν, ὅτι εἰς τὴν ὑπαρξιν παντὸς κόμματος ὑπερισχύει τὸ ταξικὸν στοιχεῖον, καὶ πάλιν δὲν δικαιούμεθα τὸ ὑπερισχῦον ἀπλῶς καὶ μὴ καλύπτειν ὀλόκληρον τὴν ὑπαρξιν τοῦ κόμματος στοιχεῖον νὰ ἀναγάγωμεν εἰς ἀπόλυτον κριτήριον τῆς ἐννοίας τοῦ κόμματος.⁴⁾ Αὐτὰ ταῦτα τὰ λεγόμενα ταξικὰ κόμματα προσδιορίζονται ἐν πολλοῖς ὑπὸ κοσμοθεωρητικῶν ἰδίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ προσωπικῶν, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν ἀτομικότητα τοῦ ἡγέτου ἢ τῶν ἡγετῶν συνδεομένων στοιχείων. Ἐὰν δὲν ἦτο τοῦτο ἀληθές, εἰς πᾶσαν τάξιν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιστοιχῇ—(εἰς τοὺς τόπους ἔστω, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν κυρίως δεδηλωμένα ταξικὰ κόμματα)—ἐν καὶ μόνον κόμμα. Συμβαίνει ὅμως τοῦτο εἰς τὴν πραγματικότητα :

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς πολλὰ παραδείγματα διὰ νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι τοῦτο δὲν συμβαίνει εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἐπικαλούμεθα πρωτίστως τὸ παράδειγμα τοῦ προλεταριάτου, τῆς καταπιεζομένης δηλαδὴ τάξεως, ἢ ὁποία, ὅπου εἶναι πολιτικῶς ὀργανωμένη⁵⁾

1) Πρὸβλ. Emil Lederer, ἐνθ' ἄν., σ. 12 κ.έ.

2) Πρὸβλ. Max Weber, ἐνθ' ἄν., σ. 167 κ.έ.

3) Πρὸβλ. Walter Sulzbach, Politische Parteien, ἐν «Handwörterbuch der Soziologie», Stuttgart 1931, σ. 433.

4) Ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν γινῶνται συνήθως, καὶ ὡς πρὸς τὰ γενικά (ψυχολογικά καὶ κοινωνιολογικά) κριτήρια, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων διαιροῦνται οὐχὶ πάντα τὰ καθ' ἕκαστον δυνατὰ κόμματα, ἀλλὰ αἱ γενικώτεραι πολιτικαὶ κατευθύνσεις, αἱ ὁποῖαι συνήθως προβάλλουν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάγονται μᾶλλον ἢ ἥττον ὅλα τὰ κόμματα· πρὸβλ. κυρίως : Ferdinand Tönnies, ἐνθ' ἄν., σ. 108 κ.έ.

5) Πολιτικῶς ὀργανωμένον δὲν εἶναι τὸ προλεταριάτον παντοῦ, ὅπου ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ζωὴ εἶναι ἰδιαιτέρως ἐξελιγμένη. Διὰ νὰ ὀργανωθῇ πολιτικῶς τὸ προλεταριάτον δὲν ἀρκοῦν—ὡς νομίζουσιν τινὲς τῶν Μαρξιστῶν—οἱ

καὶ δὴ κατὰ τρόπον κατευθυνόμενον ῥητῶς ἐναντίον τοῦ ἰσχύοντος καὶ καταπιέζοντος αὐτὴν καθεστῶτος, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὠργανωμένη ὑπὸ μορφήν ἐνιαίαν. Καὶ ὅμως: τὰ πράγματα δὲν ἔχουν οὕτω. Τὸ προλεταριαῖον δὲν εἶναι πολιτικῶς ὠργανωμένον κατὰ τρόπον ἐνιαῖον. Ἐπὶ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἐξεπροσωπεῖτο τοῦτο ἐν Γερμανίᾳ πολιτικῶς ὑπὸ τριῶν κομμάτων, ἐξ ὧν μάλιστα τὰ δύο καθαρῶς ἐπαναστατικά: ὑπὸ τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ, τοῦ ἀνεξαρτήτου σοσιαλιστικοῦ καὶ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος.¹⁾ Εἰς τὴν παγκόσμιον ἐκδήλωσίν του ἐξακολουθεῖ τὸ προλεταριαῖον σήμερον νὰ ἐκπροσωπῆται ὑπὸ διαφόρων κομμάτων. Καὶ ἐὰν ἡ διάκρισις τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ ἀπὸ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος (διάκρισις ῥιζικὴ καὶ παγκόσμιος) θεωρηθῆ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα ἐνοθεύθη ὑπὸ τῶν ἀστικῆς προελεύσεως ὀπαδῶν του, ποῦ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ ἡ διάσπασις αὐτοῦ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος εἰς διαφόρους παρατάξεις καὶ δὴ παρατάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν ἐν αὐτῷ τῷ πλαισίῳ τοῦ σοβιετικοῦ κράτους καὶ συνεδέθησαν πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν Trotsky καὶ Stalin;

Αἱ διαιρέσεις αὗται τῶν ἐκπροσωποῦντων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τάξιν κομμάτων δὲν ἐξηγοῦνται μόνον ἐν συνδυασμῷ πρὸς παράγοντας κινουμένους ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ, πρὸς παράγοντας δηλαδὴ ἀναγομένους κατὰ τελευταῖον λόγον εἰς τὴν κίνησιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Ἡ σφαῖρα τῆς πολιτικῆς ζωῆς προσδιορίζεται — ἀδιάφορον, ἐὰν ὄχι κατὰ κύριον λόγον — καὶ ὑπὸ παραγόντων, οἱ ὁποῖοι, ὑπὸ τὰς αὐτὰς π.χ. οἰκονομικὰς προϋποθέσεις, ὀδηγοῦν εἰς ἀντιθέσεις καὶ ἀγῶνας. Ἐπὶ τοῦ προλεταριάτου βασιζονται σοσιαλδημοκράται καὶ κομμουνισταί. Ἀπὸ τοῦ Μαρξισμού ὀρμῶνται δογματικῶς οἱ μὲν καὶ οἱ δέ. Καὶ ὅμως: θεωρητικαὶ διαφωνίαι τῶν ἡγετῶν, διαφωνίαι ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν τακτικὴν, διαφωνίαι ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν λέξεων

οἰκονομικῶς ἀντικειμενικοὶ ὅροι τῆς ἐξελιγμένης κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ χρειάζονται καὶ οἱ κατάλληλοι ἡγέται, κατάλληλος ἰδεολογικὴ προπαγάνδα κλπ. Ἐὰν ἦρκουν οἱ περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος οἰκονομικῶς ἀντικειμενικοὶ ὅροι, θὰ ἦτο ἀνεξήγητον, πῶς εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας, δηλαδὴ εἰς τὴν κεφαλαιοκρατικῶς μᾶλλον ἐξελιγμένην χώραν, τὸ προλεταριαῖον δὲν ἔχει ὀργανωθῆ πολιτικῶς, τὰ δὲ κόμματα ἐν γένει στεροῦνται δεδηλωμένης ταξικῆς κατευθύνσεως.

1) Πρὸβλ. Ludwig Bergsträsser, Geschichte der politischen Parteien, Mannheim-Berlin-Leipzig 1921, σ. 111 κ.έ., ὡς καὶ σ. 124.